

«En skulle vøri fire år i romjul'n»

Julebukkk og julebukkk-tradisjon

Av Geir Thomas Risåsen

De fleste kjenner Alf Prøysens vise Romjulsdrøm. For mange er den et bilde på egne barndomsminner. Samtidig er det en bekrivelse av en verden som var. Visa beskriver en gammel og kjær tradisjon. I dag har julebukken forsvunnet de fleste steder.

«Julebukker møtes». Tusjtegning av Otto Valstad (1862–1950). Foto: Asker Museum, Akershusmuseet

Jeg var selv ivrig med å gå julebukkk i barndom og ungdomstid. Det var moro, og det var en tradisjon som hørte romjula og det nye året til. Det var morsomt å gå julebukkk til kjente og ikke fullt så kjente i håp om ikke å bli kjent igjen. Vi gikk som barn, mange gikk som voksne. Dessuten var det alltid moro å få besøk av julebukker, for å se om vi klarte å kjenne igjen hvem de var. Min kusine bemerket dette sist temaet ble nevnt. Hun og familien hadde hatt besøk av voksne julebukker som tydeligvis kjente dem, men som de selv ikke klarte å kjenne igjen. Selv mer enn 30 år senere var dette litt irriterende å tenke på.

Julebukkk i Solør på 1960- og 1970-tallet

Julebukker fra Galåsen i Trysil fotografert i 1923 Foto: Haakon Garaasen / Trysil Engerdal museum

Følgende strofer fra Alf Prøysens tekst rommer essensen av det å gå julebukkk:

...
og begge skulle kledd seg ut med masker
og kommi julebukkk tel et bæssmorhem.

...
Og bæssmorhuset skulle mæssom såvå
og bak gardina skulle ingen sjå –
før dom fekk stiltre seg på tå i gangen
og feste maska før dom knakke på.
Så sku dom klampe inn på tunge hæler
og kvinke julebukkmål «Godkvell, godkvell».

Og djupt i stolen sku a bæssmor svara:

«Så kom det julebukkk åt en stakkår lell!»

Min aktive periode som julebukkk strakte seg fra slutten av 1960-tallet og gjennom hele 1970-tallet. Klærne vi brukte var våre foreldres avlagte selskapstøy fra slutten av 1940- og tidlig 1950-tall. Dette var klær som ingen lenger kjente igjen. Ansiktet skjulte vi bak harde plastmasker som lokale kjøpmenn hadde tatt inn for anledningen. Ettersom det var nærområdet, slekt og venner vi skulle besøke, gjaldt det å ikke avsløre seg gjennom bevegelser og stemmebruk. Spenningen lå nettopp i det å by nok på seg selv, men ikke så mye at en ble kjent igjen. Belønningen var julekaker og sjokolade, enkelte steder brus, men også kaffe. Når vi ble eldre vanket det en dram eller flere. Serveringen var naturlig nok viktig både for oss som gikk og for de som fikk besøk. Særlig var det en utfordring å drikke uten å ta av maske og dermed røpe sin identitet.

I min tid gikk vi julebukkk fra 2. juledag, 26. desember, til og med lille nyttårsaften, 30. desember. Mens selve julehøytiden fra lille julaften til og med 1. juledag hørte den nære familiekrefts til, så var romjula en tid for sosial omgang og selskapelighet. Derfor var det tiden for å gå julebukkk. Det var en naturlig del av julemoroa. For den som ikke hadde fått gå nok, var det å gå nyttårsgeit siste mulighet. Å gå nyttårsgeit var det samme som å gå julebukkk, men var begrenset til 13 dag jul, 6. januar, og til 20. dag jul, 13. januar. Dette var slik det ble praktisert i Solør i min barndom. I andre deler av landet kunne praksis være litt annerledes.

Fenomenet julebukkk

Å gå julebukkk er en av mange folkelige innslag som i lange tider har hørt jula til. I danske Salomonsens

Konversationsleksikon fra 1922 leser vi:

«Julebuk ell. Julevætte, en som Dyr ell. Skræmsel utkleddt Person, der under Julelegene jagede efter de Tilstedeværende.».

Aschehoug og Gyldendals store Norske leksikon fra 2005 påpeker at jula opprinnelig var forbundet med jordbruket, som en fest ved slutten av arbeidsåret. «Enkelte forskere har ment at julebukken hører hit, en bukk som opprinnelig ble slaktet til jul for godt år. Senere er ordet brukt om en person som gikk omkring i jula kledd i en lodden fell og gjerne utstyrt med bukkemaske. Andre har ment at julebukken er en rest av

middelalderens kirkelige opptog, hvor den representerer djevelen, var forsynt med hornmaske.» Ser vi på julebukkk-tradisjonen slik den tidligere var i Norge, Sverige, Danmark, Finland, Nord-Tyskland og i alperegionen har koblingen til bukken stått sentralt, der julebukken bar et bukkehode/ bukkemaske, var ikledd skinnfell, og gikk rundt og tagg mat og drikke i romjula. På Island, Færøyene og Shetland var det vanlig å gå julebukkk utkledd som vetter.

De eldste norske spor av slike opptog er en opplysning fra Sunnfjord der rågeita omtales i 1546, som: «et formummet (utkledd) Menniske med et Sengeklæde paa et Træ gjort som Tang ofver sig og skremmer smaa Børn.»

Folkeminnegraskeren Ørnulf Hodne påpeker at beskrivelsen stemmer med julebukkk- og julegeittradisjonen på 1800-tallet. Fra distriktet ved Mandal fortelles det: «En forskaffede sig en Stang, saa lang som en selv. Han arbeidede en Kjæft, som han indrettede saa, at han kunde aabne og lukke Gabet efter Behag, farvede den indvendig rød og fæstede den til Stangen. Denne holdt han nu saaledes, at Gabet vendte frem, og satte sig derpaa i ridende Stilling; den anden Ende af Stangen dannede Halen, og over det Hele blev en stor Skindfell tilheftet. Han passede det gjerne saa, at han kom til Folk, medens Julegrøden stod på Bordet.»

Johanne Brennodden og Idun Odden utkledd som julebukker i 1963. Foto: Lizzie Brennodden / Musea i Nord-Østerdalen

Lignende beskrivelser finnes fra flere steder i landet. Det var vanlig at etter bukken fulgte et utkledd følge av etter kjønn, både unge og gamle. Poenget var at alle skulle være ugjenkjennelige og helst litt skremmende, og der bukken eller geita var den mest skremmende i følget. Var det selskap et sted dro gjerne følget dit forst. For ikke å bli gjenkjent var det kun den ene som førte ordet med fordreid stemme og snakket «julebukkmål». De øvrige var fåmælte.

Mot slutten av 1800-tallet forsvant etter hvert bukken, som hadde gitt fenomenet sitt navn. De øvrige som gikk med ugjenkjennelige klær og hjemmelagede masker.

Imidlertid å gå rundt om i bygdene, som del av romjulsmoroa. I løpet av mellom- og etterkrigstiden begynte kjøpemaske å fortrenge de hjemmelagede. Etter hvert sluttet voksne å gå julebukkk og det var barn som førte tradisjonen videre. Nytt omkring 2000 var at mange av de barn som fortsatt gikk julebukkk begynte å gå utkledd i nissedrakter.

Halloween eller julebukkk?

Mange har beskyldt den engelsk/amerikanske halloween-tradisjon for å ha utkonkurrert vår norske julebukkk-tradisjon. Halloween ble introdusert i Norge på slutten av 1990-tallet og fikk sitt gjennombrudd omkring 2000. Mens julebukkkene, voksne som barn gikk i romjula og på nyåret, er det kun barn som går halloween. Det skjer 31. oktober, kvelden før allehelgensdag. Moderne halloween, slik vi har importert det fra USA, har en sterkt kommersiell karakter. Den feires med kjøpte drakter, julebukken mangler spenningen ved ikke å bli gjenkjent ettersom det ikke brukes maske. Mens julebukken kvitterte for servering ved å tenne vertskapets nysgjerrighet eller med sang og annen underholdning, så handler halloween om å få, alternativt ved å straffe den som ikke gir. Slik sett er forskjellen stor. Men derfra til å beskyldte innføringen nok ikke. Julebukkktradisjonen var allerede på hell gjennom 1960-, 70- og 80-tallet. For det er ikke uvanlig at en tradisjon slukner, og at nye kommer til. Allikevel viser en undersøkelse fra 2017 at 14 % av de spurte barna fortsatt går julebukkk i Norge. Det skal vi glede oss over.

Litteratur

Aschehoug og Gyldendals store Norske leksikon. Oslo 2005.

Hodne, Ørnulf: Jul i Norge. Gamle og nye tradisjoner. Gjøvik 1997.

Holberg, Ludvig: Jule-Stue, København 1724.

Salomonsens Konversationsleksikon. København 1922.

Geir Thomas Risåsen er konservator NMF i Kulturhistorisk seksjon ved Norsk Folkemuseum.

Den digitale MUSEUMSBulletinen 2020
Nr. 92 © Norsk Folkemuseum 2020 ISSN 1592-3672

